

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Випуск 9

2005

Моральні засади створюють більш масштабне поле регуляції соціальної взаємодії з допомогою неформального соціального контролю, ніж, наприклад, юридичні правила та закони і відповідний їм формальний соціальний контроль. Моральні аспекти соціального контролю призводять до якісних змін як в окремих соціальних групах, так і в соціальному порядку в цілому.

Вирішальний крок до демократизації правової держави та громадянського суспільства, який здійснив український народ пройшовши «Майдан», здійснивши «Помаранчеву» революцію, однозначно означає і крок до нового соціального порядку, в якому неформальний соціальний контроль, цінності народні та етичні, національні, мораль народу поруч з формальним контролем, можуть сприяти більш стабільному і для народу більш сприйнятному соціальному порядку. Як не пригадати М. Амосова, який говорив, що обов'язок людини, його бажання служити людям означає: поставити суспільні, громадські інтереси на рівні особистих.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ильин В.В. Социология как фундаментальная наука // Социс. – 1994. – С.29-35.
2. Мационис Дж. Социология. – 9-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 752 с.
3. Общая социология: Учеб. пос. / Под общ. ред. проф. А.Г. Эфендиева. – М.: ИНФРА-М., 2000. – 654 с.
4. Смелзер Н.Дж. Проблемы социологии. Георг-Зімелівські лекції, 1995 / Перекл. з англ. В. Дмитрук. – Львів: Кальварія, 2003. – 128 с.
5. Социологический энциклопедический словарь. Редактор-координатор Г.В. Осипов. – М.: Изд-я группа ИНФРА М-НОРМА, 1998. – 488 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Перевозник Лариса Михайлівна – доцент кафедри філософії Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Коло наукових інтересів – загальна соціологія, соціологія освіти і виховання, морально-етичні проблеми сучасного українського суспільства.

ДЕРЖАВНИЦЬКІ АПОЛОГІЇ Ф. НІЦШЕ

З.В. СТЕЖКО, Г.П. СТЕЖКО

Сучасний етап державотворення, формування політичної свідомості української нації конче потребує глибокого філософського аналізу всієї історії розвитку державності. Ідея національної державності є вищою цінністю суспільного буття, прагнення до незалежності є іманентною рисою людини. Історія державності налічує понад три тисячі років, ще з часів Платона вона стояла в центрі філософських досліджень. Людство випробувало багато моделей державного устрою, але жодна з них не виявилася досконалою. Питання, чи існує ідеальна держава – споконвічне питання, яке хвилювало уми мислителів всіх часів, набуваючи кожен раз

особливого тлумачення щодо походження держави та її функцій. Але наскрізною ідеєю всіх теорій залишалася ідея здійснення владних функцій.

Аналіз наукової літератури показав, що на сьогодні ми маємо достатньо чисельні дослідження з історії та теорії держави, все ж поза увагою залишилась філософська творчість Ф. Ніцше, як одного із апологетів держави, можливо, з огляду на загальне негативне ставлення до його філософської творчості. Однак, на наш погляд, аналіз навіть негативного досвіду ніцшеанства, яке зарекомендувало себе ідеологією політичного краху, є не менш повчальним, ніж аналіз будь-якої іншої теорії. Тому ми маємо наміри провести неупереджене дослідження філософсько-державницької концепції Ф. Ніцше, зокрема його поглядів на становлення, розвиток та занепад аристократичної держави давньої Греції. Не вдаючись до власних оцінок, зазначимо, що погляди Ф. Ніцше заслуговують на те, щоб стати предметом уваги філософів, політологів в такій же мірі, як і погляди інших мислителів, бодай в сенсі застереження.

Звернення до теми державності у філософії Ф. Ніцше є актуальним і в світоглядному сенсі. Сьогодні спостерігається особливий інтерес певної частини студентської молоді до філософської спадщини Ф. Ніцше, зокрема до його соціально-політичної теорії, наскрізь пронизаної "волею до влади". Дещо скандальний спосіб філософствування Ф. Ніцше захоплює молодь, яка невдоволена повсякденністю буття, якій імponує нестандартність, а то й абсурдність його ідей. Буремні часи в новітній історії України лише підіграли інтерес до відвертої спрямованості його філософії на формування "надлюдини", сенсом життя якої є прагнення до влади за будь-яку ціну. Тому вплив філософії Ф. Ніцше становить і небезпеку тим, що у емоційно нестійкої молоді, ще нездатної до самостійного критичного осмислення його "науки про владу", може спричинити нігілістичні настрої, а то й асоціальні вчинки. Зазначене загострює потребу в неупередженому, об'єктивному аналізі творчості Ф. Ніцше як застереження від руйнівного впливу його ідей на сенсожиттєві ціннісні орієнтації молоді.

Наше завдання суттєво ускладнюється відсутністю цілісності змісту творів Ф. Ніцше. Автор здебільшого передає свої думки у вигляді окремих тез, між якими не завжди проглядається зв'язок, наскрізна лінія змісту. Як зазначає один із дослідників творів Ф. Ніцше, "заперечуючи, він стверджує, але те, що він стверджує, він тут же готується заперечити".

Навіть в своїй соціально-політичній концепції Ніцше не розробляв виокремленого самодостатнього вчення про державу. Впродовж всього філософського дослідження теорії держави він дотримувався думки про суспільні "центри волі до влади". Ось як переказує цю думку Ніцше німецький філософ М. Хайдеггер: "В пределах становления жизнь, то есть уже живое складывается в соответствующие центры воли к власти. Такие центры — образования, осуществляющие господство. В качестве таковых

Ницше розуміє искусство, государство, религию, науку, общество” [8, 152].

Ницше розуміє важливість держави, проте не як самоцінності, а як засобу: в довготривалій підготовці людства до народження генія, надлюдини та досягнення панування неволі над Землею. Це і є основна мета держави – “...мы понимаем под государством, как сказано, лишь железные тиски, которые насильственно создают социальный процесс, в то время как без государства в естественном *bellum omnium contra omnes* общество в большей своей части и вне области семьи не может пустить корней” [2, 72].

Спочатку Ницше формує власне бачення ідеальної держави і звертається до аналізу державотворення в досократівській Греції (праця “Греческое государство”). Він прослідковує процес переходу від монархічного управління до аристократичного. Монархія почала відмирати внаслідок “виродження своїх представників”, тобто монархів. Все частіше почали траплятися випадки, коли влада попадала в руки людей фізично та розумово неповноцінних або просто нездатних винести величезний тягар абсолютної влади – адже в одних руках треба було тримати обов’язки жерця, полководця та судді. Спочатку місцева знать, аристократія, вимушена була це терпіти, бо влада монарха була законною (легітимною), але якщо такі випадки все частіше повторювались або були тривалими і загрожували могутності держави, то царська рада вимушена була нав’язувати монарху зі свого середовища полководця або суддю. Саме так відбувалась заміна монархічного правління аристократичним. Окремі приклади переросли в закономірність.

Владу аристократів, знаті Ницше одобрює. Можна навіть сказати, що панування знаті складає основний зміст суспільно-морального ідеалу Ницше. “Аристократія” для нього є “пануванням кращих”, а аристократична будова держави, на його думку, є саме тією формою життя, яка дає простір для духовного розвитку всіх багатих та сильних душею, для їх духовного впливу і панування над натовпом.

Великий вплив на Ницше справило вчення Платона про ідеальну державу. З реально існуючих типів держав Платон два вважає правильними (монархія, аристократія), а інші чотири (тимократія, олігархія, тиранія та демократія) спотвореними. Він вважає, що практично всі існуючі види державного устрою є недосконалими внаслідок невідповідності соціального статусу людей їх природній нерівності – і все таки пропонує свій проект ідеальної держави. В цій ідеальній державі існує три групи громадян: правителів-філософів, воїнів, землеробів і ремісників. На думку Платона, така держава мудра мудрістю своїх правителів-філософів, мужня мужністю своїх воїнів, розсудлива слухняністю гіршої частини держави перед кращою її частиною. Таким чином, як ми могли бачити, перевагу Платон надає саме аристократичній державі.

Аристократія повинна бути аристократією, по-перше, по факту народження (біологічно), по-друге, бути трудовою, а не паразитичною. Тому, щоб зберегти чистоту аристократизму, греки радять дотримуватись чистоти шлюбів – „хороші” повинні родичатися тільки з хорошими, а не з „поганими”. Крім цього, Сократ (в „Державі” Платона) вважає бажаним, щоб хто-небудь нав'яз громадянам держави віру в містичне різномірне походження окремих класів держави із золотого, срібного, мідного та залізного елементів; ця теорія повинна бути саме нав'язана, а не доведена силою – тоді вона буде сприяти згоді між громадянами та виконанню ними своїх обов'язків залюбки.

Відносно того, що аристократія повинна бути не паразитичною, а трудовою – Платон вважав, що всі задоволення, все щастя повсякденного життя (сім'я, власність) надаються виключно нижчому стану. Життя людей вищого стану наповнене працею та знегодами. Єдине, що вони мали і що цінували – це перемога і влада.

Формування соціальної трудової аристократії йшло ще одним шляхом – загартуванням дітей аристократів методом змагальності. Це є можливим тільки при аристократичній формі правління, коли є багато „центрів волі до влади”, а тому можлива боротьба і перемога.

Змагання вводилось через виховання та створення відповідних умов в усі сфери життя, де тільки можна було показати свою доблесть. Воно і саме по собі є джерелом високої насолоди, коли приносить перемогу, але головним є те, що саме змагання сприяє виділенню кращих в кожному поколінні, а за цим – і увічнення породи добрих. До тих же, хто програв, були безжалісними.

Для давніх греків метою у вихованні змагальності було благо єднання, благо держави. Кожен афінянин, пише Ніцше, повинен настільки розвинути змаганням своє „Я”, щоб він міг приносити Афінам найбільшу користь і найменшу шкоду. А якщо усунути змагальність із життя греків, на перший план вийде напівтваринна дика ненависть, яка буде супроводжуватися жагою жорстокого знищення. Тобто „...без зависти, ревності и честолюбия в состязании эллинское государство, как и эллинский человек, вырождаются. Оно становится злым и жестоким, мстительным и нечестивым” [1, 100].

Такою є узагальнена концепція давньогрецької держави, яку Ніцше досконало знав ще з студентських років, коли студіював на філологічному факультеті давньогрецьку мову. Як вважав Ніцше, лише аристократична держава давньогрецького типу може народити генія і підготувати його до великої місії „надлюдини”. Спадкова та соціальна аристократія (обов'язково трудова) самим способом свого життя заслужила право бути сполучною ланкою між державою та генієм, тобто надлюдиною. Саме такій аристократії із задоволенням буде служити „чорнь” – тобто всі „маленькие доброжелательные, добронравные, serene люди, все те, кто

не знаєт нічого вишого кромє как „скромно обнять свое маленькое счастье и при этом скромно коситься на новое маленькое счастье” [7, 60].

Вчення Ніцше про давньогрецьку державу та її аристократичний ідеал надлюдини виступає постійним фоном, який треба мати на увазі при аналізі подальших етапів розвитку держави. І найперше виникає питання: чому аристократичний ідеал Ніцше не втілювався в життя? Відповідь на це питання дає сам Ніцше в своїй праці „Греческое государство”, а також і в інших працях, таких як „К генеалогии морали”, „Антихристианин”, „По ту сторону добра і зла” та ін.. Треба сказати, що той факт, що аристократичний ідеал держави втратив свою перспективу, самого Ніцше надзвичайно глибоко, емоційно потряс. В праці „Антихристианин” ми читаємо: „Всё напрасло! Мгновение, и от всего осталось одно воспоминание!.. Греки! Римляне! Благородство инстинкта, вкус, методичность исследования, гений организации, гений управления, вера в будущее, воля к грядущему, великое Да, произнесённое всему на свете, – и всё это зримо, зримо, зримо для всех чувств, монументальный стиль уже не просто искусство, а реальность, истина, жизнь... И все это вдруг засыпано, разрушено – и не стихийным бедствием! Растопано – и не германцами, не их тяжёлым сапогом! Нет, все попрано хитрыми, скрытными, незаметными вампирами без кровинки в лице! И не победили они – просто выпили всю кровь!..” [6, 88].

Що це за „вампири”, які на корню знищили перспективу розвитку держави і всього суспільства, як їх розумів Ніцше? Це демократія та християнство або християнство та демократія (Ніцше ставить їх на один рівень). В праці „Антихристианин” Ніцше з властивою тільки йому емоційною напругою пише: „Не порча самой античности, не порча её аристократизма обусловила, как нередко думают, появление христианства – надо со всей решительностью возражать ученым идиотам, утверждающим подобные вещи. Как раз к тому времени, когда все слои чандалы Римской империи усваивали христианство, в самом прекрасном и зрелом своем виде наличествовал противоположный тип – аристократия. Однако большее число взяло верх: победил демократизм христианских институтов...” [6, 74].

Проте в праці „Греческое государство” Ніцше, аналізуючи процес переходу давньогрецької монархії в аристократичну державу, попереджає про небезпеку виродження аристократичної форми правління саме в демократичну, результатом чого буде неможливість реалізації головної мети держави – формування надлюдини (Заратустри). Він прямо говорить, що після встановлення аристократичного правління „нужно было предупредить дальнейшее движение политического колеса, – переход власти от аристократии к народным массам. Это значило не более и не менее, как предупредить вырождение”. Тобто виродження пов’язувалося, найперше, з приходом демократії, влади „черни”. Вчення християнства

виникло пізніше і, поєднавшись з демократією, розвалило зсередини таку могутню державу як Римська імперія, а також підготувало ґрунт для подальшого занепаду (через руйнацію "волі до влади") цивілізованих країн Європи. Тому ми проаналізуємо, як характеризує Ніцше демократію і чому, за його переконанням, саме демократична форма правління є показником занепаду держави.

Найперше треба сказати, що Ніцше принижує демократію зовсім не тому, що вона не відповідає його образу ідеальної держави. Логіка його думок зовсім інша. Ніцше в принципі виступає проти досконалої, ідеальної держави, тому що держава для нього не має самостійного значення і повинна існувати виключно ради формування вищого, аристократичного інтелекту та надлюдини. А вже надлюдина встановить панування не всередині певної держави, а над всією Землею. „Если бы постоянная родина такой благополучной жизни – совершенное государство – действительно была бы достигнута, то этим благополучием была бы разрушена почва, из которой произрастает великий интеллект и вообще могущественная личность: я разумею сильную энергию. Когда это государство было бы достигнуто, человечество стало бы слишком вялым, чтобы ещё быть в состоянии созидать гения. Не следует ли поэтому желать, чтобы жизнь сохранила свой насильственный характер и чтобы постоянно сызнова возбуждались дикие силы и энергии?” [4, 364–365].

Думка Ніцше зрозуміла: він вважає злочинними наміри створити благополучне життя для по можливості більшої кількості людей, а саме до цього прагне демократія. В досконалій демократичній державі життя стає комфортним, впорядкованим („пир животного, сытого чувства!”), тому люди просто перестануть бажати кращого життя і активно діяти в цьому напрямку. В праці „Человеческое, слишком человеческое” Ніцше висловлюється однозначно: „Государство есть мудрая организация для взаимной защиты личностей; если чрезмерно усовершенствовать его, то в конце концов личность будет им ослаблена и даже уничтожена – т.е. будет в корне разрушена первоначальная цель государства” [4, 365].

Виходячи з вищесказаного, стають зрозумілими і претензії Ніцше до демократії. В давньогрецькій державі активно боролись проти поширення демократичної форми правління, що Ніцше одобрює. Практикувались і чистота браків, і змагальність (коли в рядах аристократії залишається найсильніший, а той, хто програв, скочується до рівня „черни”), і теорія вродженої соціальної нерівності. Проте все ж таки Ніцше допускає випадки, коли таке виродження стає можливим:

1. Якщо на вищих державних посадах з'являються люди, в яких відсутні „державницькі інстинкти” – вони рахувались би з державою тільки тоді, коли справа торкалася їх особистих інтересів. Вони ніколи б не принесли себе в жертву державній цілі (формуванню надлюдини) саме тому, що в них відсутнім є цей інстинкт. Їхніми цілями були б великі

політичні утворення, де можна переслідувати власні цілі, а держава тут буде слугувати лише засобом. Але населення цього не розуміє і просто не знає, за які перспективи, цілі треба боротись.

2. Якщо в мас зламана воля до влади, знищена навіть сама думка про війну, особливо наступальну. Тому правителі звертаються, по-перше, до великих державних угруповань, які у взаємній боротьбі урівноважують одна одну. Для цього вони забезпечуються приблизно однаково.

По-друге, посадовці, які позбавлені державницьких інстинктів, стараються вилучити з компетенції одноосібних носіїв влади (наприклад, монархів) рішення питань війни та миру. Для цього вони пропагують думку про всезагальне право голосу, знаючи, що в своїй масі населення в більшості випадків не бажає війни. Тут і пролягає, вважає Ніцше, прямий шлях до виродження держави через демократію. Поступово уряд перетворюється з органу влади на „орган народа – а не какой-либо опекающий и почитаемый „верх” в отношении к воспитанному в скромности „низу” [4, 435]. Тоді на перше місце вийдуть стадні інстинкти маси, тяга до ближніх цілей комфортності замість любові до віддаленого (Заратустри). Демократична держава буде прагнути до гармонії, доброти, співчуття до ближнього. Все це буде свідчити про те, що воля до влади зламана, як мінімум вона перестає при демократичному устрої бути базисною, провідною. Войовничість, змагальність замінять компроміси. В результаті нація почне вироджуватися.

А в що перетвориться постдемократична держава? Ніцше припускає можливими для неї два варіанти розвитку.

Згідно першого варіанту, демократичні держави закономірно чекає переродження в деспотичні, типовим зразком яких, на думку Ніцше, є соціалізм, а шлях до нього полягає через ненависну для нього демократію. Саме умови демократії, „под влиянием которых в общем совершается уравнение людей и приведение их к посредственности, т.е. возникновение полезного, трудолюбивого, на многое пригодного и ловкого стадного животного „человек”, в высшей степени благоприятствуют появлению исключительных людей, обладающих опаснейшими и обаятельнейшими качествами” [4, 351].

Демократична держава уявляється Ніцше натовпом різношерстих, балакливих, бідних волею, придатних для самих розмаїтих цілей робітників, які „нуждаются в господине и повелителе как хлебе насущном”.

Висновок Ніцше зрозумілий: оскільки демократизація неминуче перероджується в духовне рабство, в готовність йти за вождем, вождем, тобто тиран, неминуче з'явиться. У своїй заключній праці „Воля, к власти” Ніцше пише: „Социализм, – как до конца продуманная тирания ничтожнейших и глупейших т.е. поверхностных, завистливых, на три четверти актеров – действительно является конечным выводом из

„современных идей“ и их скрытого анархизма; но в тепловатой атмосфере демократического благополучия слабеет способность делать выводы“. В результаті соціалісти можуть „во многих местах Европы перейти к насильственным актам и нападениям; грядущему столетию предстоит испытать по местам основательные „колики“, и парижская коммуна, находящая себе апологетов и защитников даже в Германии, окажется, пожалуй, только легким „несварением желудка“ по сравнению с тем, что предстоит“ Який точний прогноз!

Безсумнівно, ідеї соціалізму є привабливими, тому що „соціалісти стремятся создать благополучную жизнь для возможно большего числа людей“ [4, 364]. Однак Ніцше ще в 70-і роки ХІХ ст. проводить детальний аналіз теорії соціалізму і приходять до висновку, що методи, якими соціалісти збираються загнати людей в „щасливе майбутнє“, неприйнятні. „Социализм есть фантастический младший брат почти отжившего деспотизма, которому он хочет наследовать; его стремления в глубочайшем смысле реакционны. Ибо он жаждет такой полноты государственной власти, какой обладал только самый крайний деспотизм, и он даже превосходит всё прошлое тем, что стремится к формальному уничтожению личности; последняя представляется ему неправомерной роскошью природы, и он хочет реформировать её, превратив её в своеобразный орган коллектива... Он нуждается в такой верноподданнической покорности всех граждан абсолютному государству, которая ещё не существовала доселе... Потому что он стремится уничтожить всякое государство, ему остается надеяться лишь на краткое и случайное существование с помощью самого крайнего терроризма. При этом он вбивает в головы полубразованных масс, как гвоздь, слово „справедливость“, чтобы совершенно лишить их разума и внушить им добрую совесть для той злой игры, которую они должны разыграть“ [4, 446–447].

Ніцше впевнений, що якщо соціалізм і зможе перемагти, то тільки на певний період – і тут він знову був правий. Негативний досвід побудови соціалізму і комунізму в Радянському Союзі всім відомий. Ніцше чітко вказує на причину краху соціалізму: „Тем не менее собственников всегда будет более чем достаточно, что помешает социализму принять характер чего-либо большего, чем приступа болезни; а эти собственники как один человек держатся той веры, „что надо иметь нечто, чтобы быть чем-нибудь. И это – старейший и самый здоровый из всех инстинктов“ [3, 99]. Саме інстинкт власника зупинить всесвітній наступ соціалізму, який, як відомо, проголошує лозунг заміни приватної власності власністю суспільною. В цьому розумінні соціалізм може зіграти і позитивну роль: в'яле, пасивне „демократическое стадное животное“ (гобто європейці) пройде лікування стресом, потрясінням і, вважає Ніцше, набере достатньо розуму, хитрощів та обережності, щоб не допустити наступу соціалізму,

що головне, може, втримає європейців від остаточної відмови від мужніх та войовничих добродішностей та розбудить в них волю до влади. У такий спосіб європейські держави зрозуміють свої помилки і повернуться до єдино правильної аристократичної форми правління, до формування умов для появи надлюдини.

Згідно другого варіанту розвитку демократичних держав, то тут є можливим розпад держави як такої. І пов'язує цей шлях Ніцше з вірою в Бога та релігією в цілому. Цікавим в цьому відношенні є відзив Ніцше про суспільну організацію церкви. Він надає їй перевагу перед державною організацією по з наступних мотивів: „Не забудем, что представляет из себя церковь в противоположность всякому „государству“: церковь есть прежде всего такая организация господства, которая обеспечивает высший ранг за более развитыми духовно людьми и верит в могущество духовности настолько, что не пользуется более грубыми средствами силы; уже одно это делает церковь во всяком случае более благородным учреждением, чем государство”.

Оскільки всім відоме негативне відношення Ніцше до релігії, таке зауваження є досить цінним. В цілому Ніцше відноситься до релігії утилітарно – він визнає практичну необхідність та корисність релігії в певні періоди розвитку держав. В праці „Человеческое, слишком человеческое” він пише: «Всюду, где необходимые или случайные недостатки государственного управления или опасные последствия династических интересов будут обнаруживаться проницательным людям и приводит их в строптивное настроение, — непроницательные будут видеть перст Божий и покорно подчиняться велениям свыше и этим обеспечивается внутренний гражданский мир и непрерывность развития» [4, 442].

Сила релігії полягає в тому, що вона служить базою для духовної єдності народу, базою спільних думок та цілей. А почуття духовного єднання для народу є дуже важливим. Інколи священники не можуть зійтись з державою з деяких питань, і тоді починається боротьба між церквою та державою. Але, як правило, держава розуміє свою вигоду і намагається співпрацювати з духовенством, старанно оберігати релігію. Проте це зовсім не значить, що правлячі класи і високі посадовці самі вірять в Бога – найчастіше вони дивляться на релігію з висока, оскільки вони її використовують як засіб. Населення, яке звикло слухатись і підкорюватись, як правило, цього не розуміє і вважає правлячу верхівку божим промислом.

Все вищесказане має відношення лише до недемократичних держав. В демократичних державах все відбувається по-іншому – в уряді вже бачать знаряддя народної волі і стараються нічого народу не нав'язувати, щоб не втратити популярність. Елемент обоження уряду з боку народу також зникає. В такий ситуації, коли в уряді вже не може мати вигоду з самої

релігії, або якщо в народі є популярними різноманітні релігійні напрямки, а тому немає можливості в уряді впливати на народ в рамках однієї релігійної схеми, тоді релігію проголосять приватною справою.

Захоплення державою слабшає: „Все яснее становится, что вместе с религиозным обоготворением, для которого государство было таинством и сверхмировым созданием, потрясено и почтительное, основанное на авторитете, отношение к нему” [4, 444].

З цього часу окремі люди цікавляться державою лише поскільки, постільки вона може бути їм корисною чи шкідливою, і всіма силами тісняться до неї з тим, щоб мати можливість впливати на державні рішення. Боротьба за владу з часом стає більш жорстокою, люди та партії при владі змінюються надто швидко. Це призводить до самих трагічних наслідків, тому що „всем мероприятиям, которое проводит правительство, недостает залога длительности; начинают избегать мероприятий, которые десятилетия и столетия должны тихо произрастать, чтобы принести зрелые плоды. Никто не чувствует иного обязательства в отношении закона, как только поклониться на мгновение власти, которая внесла этот закон; но тотчас же употребляются усилия, чтобы взорвать ее новой властью, новообразованным большинством. В конце концов, это можно высказать с уверенностью – недоверие ко всякому управлению, уяснение бесполезности изнурительности таких недолговечных распрей влечет людей к совершенно новому решению: к отмене понятия государства” [4, 444].

Проходити процес зневіри в можливостях демократичної держави буде через поступову передачу державних справ приватним товариствам. Таким чином, Ніцше виносить остаточний вирок: „Пренебрежения к государству, упадок и смерть государства, разнуздание частного лица (я остерегаюсь сказать: индивида) есть последствия демократического понятия государства; в этом его миссия... Современная демократия есть историческая форма падения государства” [4, 445].

Історія на цьому не закінчиться, поскільки люди самолюбиві та помірковані і не допустять хаосу. Найшвидше, вважає Ніцше, вони створять щось більш доцільне, більш досконале, ніж держава. Людство вже знає такі випадки – наприклад, руйнація родової общини, яка протягом тисячоліть була могутнішою за сім'ю, керувала та володарювала задовго до створення сім'ї. Таким є другий варіант можливого розвитку демократії, запропонований Ніцше.

Проведений нами короткий екскурс в творчий доробок Ф. Ніцше наводить на висновок про те, що його теорія держави є апологією держави як центру "волі до влади", а мета, якою Ф. Ніцше виправдовує потребу у державі, – це формування "надлюдини", військового генія, який поведе державу (націю) до панування на всій землі. У досягненні цього Ф. Ніцше покладається лише на державу ідеального устрою (майже по Платону) з

пануванням еліти, оскільки у "черні" відсутня воля до влади, тому її доля – підкорятися. Саме демократія та християнство, на думку Ф. Ніцше, зламали у неї цю волю до влади, а з цим втратилося і головне призначення держави.

Звісно, обмеженість етатейного дослідження не дає підстав розраховувати на повноту висвітлення даної теми, однак дає сподівання, що воно до певної міри, заповнює той вакуум, який створився навколо апології держави в філософії Ф. Ніцше. Поза увагою залишилися погляди Ф. Ніцше щодо ролі християнства в занепаді аристократичної держави, що становить перспективу розвитку теми.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ф. Ніцше. Гомеровское соревнование – М., REFL book, 1994.
2. Ф. Ніцше. Греческое государство – М., REFL book, 1994.
3. Ф. Ніцше. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей. – М., REFL book, 1994.
4. Ф. Ніцше. Человеческое, слишком человеческое – Соч. в 2-х т., М., 1990.
5. Ф. Ніцше. По ту сторону добра и зла. Соч. в 2-х т., М., 1990, т. 2.
6. Сумерки богов – М., Политиздат, 1990.
7. Фридрих Ніцше "и этика любви к дальнему" – Франк С. Л. Избр. Соч., М., Правда, - 1990.
8. М. Хайдеггер – Слова Ніцше: "Бог Мертв" // Вопросы философии, № 7, 1990.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Стежко З.В. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Стежко Г.П. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ СІМЕЙНИХ ЗМІН

А.А. ФАБРИКА

Важко уявити собі людину, для якої слово "сім'я" виявилось б порожнім звуком. У кожного воно викликає цілу низку найрізноманітніших асоціацій. І це не дивно. Більша частина життя більшості людей проходить в сім'ї. Молодь, навіть не вийшовши із батьківського гнізда, дуже легко занурюється у нове сімейне середовище, виконуючи існуючу в суспільстві соціальну норму: народився, одружився, народив дітей, і т. д. Люди не замислюються не тільки над тим, потрібно чи не погрібно створювати сім'ю, але, як правило, і над тим, якою саме має бути їхня сім'я – за структурою, кількістю дітей, характером відносин тощо. На все це також існують соціальні норми, котрі навіть тоді, коли і не мають суворого імперативного характеру, все одно виступають